

บทที่ ๒

ประวัติของวรรณกรรมวัดพระเชตุพนฯ

วัดพระเชตุพนฯ คือแหล่งถ่ายทอดปลูกฝังความรู้ทางภูมิปัญญาแก่สังคม คือสถานที่เปิดรับบุคคลทุกชนชั้นตั้งแต่พระมหากษัตริย์จนถึงสามัญชน เป็นสถานที่เชื่อมโยงหล่อหลอมสรรพวิทยาการต่างๆ ทั้งในระดับชนชั้นปกครองกับสามัญชนเข้าไว้ด้วยกัน และเปิดโอกาสให้บุคคลศึกษาหาความรู้ได้ด้วยตนเอง ปัจจุบันวัดพระเชตุพนฯ ก็ยังคงบทบาทนี้ไว้แม้ว่าสภาพสังคมจะเปลี่ยนแปลงไป ในปัจจุบันวัดพระเชตุพนฯ กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศ มีนักท่องเที่ยวและบุคคลทั่วไปเข้าไปศึกษาหาความรู้โดยส่วนใหญ่ความสนใจจะเป็นงานในด้านศิลปะประเภท สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม เป็นต้น ส่วนงานด้านจารึกนั้นไม่ได้รับความสนใจมากนัก ไม่มีผู้รู้หรือทราบถึงความสำคัญของงานเหล่านั้น โดยจะเห็นได้จากสภาพของวรรณกรรมทั้ง ๙ เรื่อง ที่อยู่ในสภาพไม่สมบูรณ์ มีงานบางส่วนหายไป ส่วนที่คงอยู่ก็อยู่ในสภาพชำรุด แตกร้าว งานจารึกบางแผ่นเลอะเลือนจนอ่านไม่ออก บริเวณโดยรอบของวรรณกรรมเหล่านี้สกปรก ขาดการดูแลเอาใจใส่ บริเวณผนังที่เคยเป็นที่ติดงานวรรณกรรมบางครั้งมีการซ่อมแซม ทาสี แต่ด้วยผู้ทำไม่ใส่ใจ หรือไม่ทราบถึงความสำคัญ ในบางแห่งก็มีการติดงานวรรณกรรมสลับกันจนสับสน ในบางครั้งก็เหลือเพียงผนัง งานวรรณกรรมหายไป ด้วยเหตุเหล่านี้ผู้วิจัยจึงเห็นว่า ก่อนจะไปศึกษาเนื้อหาของงานวรรณกรรมแต่ละเรื่องจึงควรศึกษาให้เห็นประวัติความสำคัญ ความเป็นมาของงานวรรณกรรมแต่ละเรื่อง โดยศึกษาประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมคำสอนทั้ง ๙ เรื่อง ออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ วรรณกรรมประเภทร้อยแก้วกลุ่มหนึ่ง วรรณกรรมประเภทร้อยกรองอีกกลุ่มหนึ่ง

๒.๑ วรรณกรรมประเภทร้อยแก้ว

งานวรรณกรรมสั่งสอนจริยปฏิบัติที่เป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้วมี ๒ เรื่อง คือวรรณกรรมเรื่องนิริยกถาและเปตกถา โดยมีประวัติความเป็นมาดังนี้

นิริยกถาและเปตกถา

นิริยกถาและเปตกถา เป็นวรรณกรรมที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้จารึกไว้บริเวณเสนาในประธานมุขหน้าและมุขหลังของศาลาการเปรียญ นิริยกถาจารึกอยู่ในหินอ่อนจำนวน ๑๒ แผ่น เปตกถาหินอ่อนจำนวน ๖ แผ่น ปัจจุบันจารึกทั้งสองเรื่องยังคงอยู่ครบถ้วน แต่แผ่นจารึกที่เรียงอยู่ที่เสนาในศาลาการเปรียญนั้นปะปนไม่เป็นระเบียบ ทำให้อ่านและลำดับเรื่องได้ยาก

๑. ผู้แต่ง

นิรยกถาและเปตกถาเป็นวรรณกรรมที่ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง ทราบเพียงว่ากรมพระราชวังบวรมหา-
สุรสีหนาท มีพระราชบัณฑิตดำรัสสั่งให้กรมหมื่นไกรสรวิชิตดำเนินการให้ช่างเขียนเรื่องนิรยกถาและ
เปตกถา ดังความว่า

วันเสาร์ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๓ จุลศักราช ๑๒๐๐ ปีวอกสัมฤทธิ
ศก มีพระราชโองการมานพระบัณฑิตสุรสีหนาทดำรัสสั่งให้กรม
หมื่นไกรสรวิชิต ให้ช่างเขียนระบายเรื่องนิรยกถาและเปตกถาไว้

(นิรยกถาในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๑๕๒)

๒. สาเหตุการแต่ง

สาเหตุการแต่งนิรยกถาและเปตกถาก็เพื่อนำวรรณกรรมเรื่องนี้มาจารึกไว้ ณ วัดพระเชตุพนฯ ตาม
พระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ต้องการจะให้ประชาชนผู้สนใจได้ศึกษาหา
ความรู้ได้ด้วยตนเอง

๓. จุดมุ่งหมายในการแต่ง

จุดมุ่งหมายในการแต่งนิรยกถาและเปตกถาก็เพื่อสั่งสอนให้ประชาชนเกรงกลัวต่อบาป ละความชั่ว
หมั่นทำความดีทั้งทางกาย วาจา และใจ โดยกล่าวถึงความผิดที่บุคคลได้กระทำผิดเมื่อดำเนินชีวิตอยู่ใน
โลกมนุษย์ แล้วจึงกล่าวถึงความทุกข์ทรมานที่จะได้รับเมื่อต้องไปเกิดเป็นเปรตชนิดต่างๆ หรือเมื่อไปตกนรก
ขุมต่างๆ

๔. ที่มาของเรื่อง

นิรยกถาและเปตกถามีที่มาจากวรรณกรรมเรื่องไตรภูมิโลกวินิจจัย ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นใน
รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาธรรมปรีชา (แก้ว)
เป็นผู้แต่งขึ้น ทั้งนี้เพราะวรรณกรรมทั้ง ๒ เรื่อง มีสำนวนภาษา เนื้อความ และการเรียงลำดับความที่คล้าย
กันมาก ดังจะยกตัวอย่างมาเปรียบเทียบให้เห็นดังนี้

ไตรภูมิโลกวินิจฉัย

แลอโยคฺพะนรกที่ ๘ นั้น เต็มไปด้วยก้อนเหล็กแดง นายนิรยบาลทั้งหลาย จับเอาสัตว์นรกผูกมือผูกเท้าซึ่งออกไว้ให้นอนหงาย เหนือแผ่นดินเหล็กแล้วเอาคีมเหล็กคีบเอาก้อนเหล็กแดงนั้นกรอกเข้าไปในปากแห่งสัตว์นรกทั้งปวง อาศัยกรรมอันใด วิสัยเห็นว่าสัตว์เหล่านี้แต่ก่อนนั้นเป็นโจร ปล้นเอาทรัพย์แห่งผู้อื่น กรรมอันนี้แล ให้ผลจึงต้องมาทนทุกขเวทนามกินเหล็กแดงอันรุ่งเรือง เป็นเปลว

(พระยาธรรมปรีชา, ๒๕๒๐ : ๑๖๕)

นิริยกาในฉบบประชุมจาริกวัดพระเชตุพนฯ

อนึ่งบุคคลอันกระทำโจรกรรมนั้นก็ไปตกในอโยคฺพะนรกที่ ๘ อันเต็มไปด้วยก้อนเหล็กแดง นายนิรยบาลจับสัตว์นรกผูกมัดให้ หงายลง แล้วเอาคีมเหล็กคีบเอาเหล็กแดงใส่ในปาก

(นิริยกาในประชุมจาริกฯ, ๒๕๑๐ : ๑๖๕)

๕. ลักษณะคำประพันธ์

นิริยกาและเปตกกาแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้วตลอดทั้งเรื่อง บางแห่งมีคาถาบาลีแทรก อยู่ด้วย ตัวอย่าง

อิจ มนุสสา น เทนตา น ปเรต วา เทนตา โหนติ บุคคลอัน
ตระหนี่ไม่ทำทาน แล้วห้ามผู้อื่นมิให้ทำทานด้วย กรรมอันนี้ให้ผล
จึงมาบังเกิดเป็นสุจิมุขเปรต

(เปตกกาในประชุมจาริกฯ, ๒๕๑๐ : ๑๖๙)

๖. เนื้อเรื่อง

เนื้อเรื่องของนิริยกาและเปตกกา แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

(๑) ส่วนนำเรื่อง นิริยกาและเปตกกาเริ่มต้นด้วยการบอกรายละเอียดในการแต่ง สาเหตุการแต่ง โดยระบุเวลาที่แต่ง ผู้สั่งการ และสถานที่จาริก ดังความว่า

วันเสาร์ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๓ จุลศักราช ๑๒๐๐ ปีวอก
 สัมฤทธิศกมีพระราชโองการมานพระบัณชुरสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง
 กรมหมื่นไกรสรวิชิตให้ช่างเขียนระบายเรื่องนิรยกถา และเปตกถา
 ไว้ที่คอก ๒ มุขหน้ามุขหลังการเปรียญ วัดพระเชตุพนตามพระบาลี

(นิรยกถาในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๑๕๒)

(๒) ตัวเรื่อง ส่วนของตัวเรื่อง แบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ

ก. นิรยกถา

นิรยกถาว่าด้วยเรื่องความทุกข์ทรมานในนรกขุมต่างๆ และความผิดของมนุษย์ที่
 ต้องตกนรกขุมนั้นๆ และความทุกข์ทรมานที่จะได้รับจากขุมนรกดังกล่าว เรียงตั้งแต่ขุมที่ ๑ ไปจนจบ
 เรื่อง ตัวอย่างเช่น นรกที่ชื่อว่าโลหกุมภี

อนึ่งสัตว์อันมีจิตเป็นบาป ย่อมดำว้าโบายตีสมณและ
 พราหมณ์ ผู้มีศีลเป็นอาทิ ฉะนั้นก็จะไปตกในหม้อเหล็กอันชื่อว่าโลห
 กุมภีนรกที่ ๑ อันเต็มไปด้วยน้ำเหล็กอันเดือดพล่าน นายนิรยบาลก็
 ทิ่มแทงด้วยอาวุธต่างๆ

(นิรยกถาในประชุมจารึกฯ, ๑๕๑๐ : ๑๖๓)

ข. เปตกถา

เปตกถาว่าด้วยเรื่องเปรตชนิดต่างๆ ที่ต้องทนทุกข์ทรมาน โดยแต่ละย่อหน้าจะ
 กล่าวถึงชนิดของเปรต ความทุกข์ที่เปรตแต่ละชนิดจะได้รับ การกระทำของมนุษย์ที่ต้องมาเป็นเปรต ตัว
 อย่างเช่น มนุษย์ที่ต้องไปเป็นเปรตที่เรียกว่า ตัณหาชิตาเปรต

ตัณหาชิตาเปรตนั้น อดน้ำอยู่เป็นนิจ ถ้าเห็นที่อันมีน้ำ
 เป็นต้นว่า ห้วย คลอง สระ บ่อ ก็จะแล่นไปเพื่อจะกินน้ำๆ ก็กลายเป็น
 เป็นแกลบ และเข้าลิบ เป็นถ่านเพลิง อาศัยกรรมอันใด วิสัยเห็นว่า
 บุคคลที่หวนน้ำเที่ยวปิดบ่อ สระ ไว้มิให้มนุษย์และสัตว์เดียรฉาน
 บริโภค กรรมอันนี้ ให้ผลจึงไปเกิดเป็นตัณหาชิตาเปรต

(เปตกถาในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๑๖๙)

๒.๒ วรรณกรรมประเภทร้อยกรอง

วรรณกรรมคำสอนจริยปฏิบัติที่เป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยกรองมี ๗ เรื่อง คือ ฉันทวรรณพฤติและฉันทมาตราพฤติ ฉันทอัษฎภาพานร ฉันทกฤษณาสอนน้อง ฉันทพาลีสอนน้อง ร่ายสุภาสิตพระร่วง และโคลงโลกนิติ โดยวรรณกรรมคำสอนมีประวัติความเป็นมาแต่ละเรื่องดังนี้

๒.๒.๑ ฉันทวรรณพฤติและมาตราพฤติ

ตำราฉันทวรรณพฤติฉันทมาตราพฤติ เป็นวรรณคดีที่แต่งขึ้นเพื่อจารึกไว้ในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม โดยแยกจารึกไว้เป็น ๒ ส่วน กล่าวคือ ตำราฉันทวรรณพฤติจารึกไว้ที่เสาศระระเบียง พระอุโบสถชั้นใน ส่วนฉันทมาตราพฤติจารึกไว้ที่เสาศระประตูทางเข้าพระระเบียงชั้นนอกทั้ง ๔ ด้าน

๒.๒.๑.๑ ผู้แต่ง

ฉันทวรรณพฤติและฉันทมาตราพฤติทั้งหมดเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ขณะดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส จำพรรษาอยู่ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ดังปรากฏชื่อผู้แต่งอยู่ในเนื้อความของฉันทวรรณพฤติ มาตราพฤติ ๓ แห่ง โดยปรากฏอยู่ในตอนต้นฉันทวรรณพฤติ ๒ แห่ง และในฉันทชนิดที่ ๘ ในฉันทมาตราพฤติ ตัวอย่างเช่น

ผู้ผนวชเสนาอนามยศ
รจิตประดิษฐ์แสดงสาร

กรม นุชิตชิโนรส

(ฉันทวรรณพฤติ ในประชุมจารึกฯ, ๓๕๖)

๒.๒.๑.๒ สาเหตุที่แต่ง

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการให้กรมหมื่นไกรสรวิจิตเป็นผู้ดูแลอาราธนาให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสเป็นผู้ทรงพระนิพนธ์ เพื่อจะผดุงการกวีให้คงอยู่ ดังปรากฏในตอนต้นเรื่องว่า

โครงการสารสังโดยจีน	ดาราชนฤปดิษฐ์
ผดุงกระวีวรกีจ	
แต่กรมไกรสรวิชิต	อาธานังกรฤษ
ภูฉันทพากย์หลากพจน์	

(ฉันทวรรณพฤติในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๓๕๖)

๒.๒.๑.๓ จุดมุ่งหมายในการแต่ง

จุดมุ่งหมายในการแต่งมี ๓ ประการ คือ

(๑) เพื่อเป็นแบบแผนกำหนดวิธีการแต่งฉันทวรรณพฤติ มาตราพฤติชนิดต่างๆ สำหรับประชาชนทั่วไป ผู้ใฝ่ใจศึกษาได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังปรากฏข้อความในตอนต้นเรื่องดังนี้

พร้อมพฤติกาสุภาสิตพจน์	คือกรมมุขิตชิโนรสบริหาร
กรมไกรสรวิชิตรับพระโองการ	แต่เพียงให้สฤชิสารธิบายชบวน
แบบฉันทวรรณพฤติหัวสิบทศ	มาตราพฤติแจกแจจจัดอักษรฎาถ้วน
ครบอัฐบัญญัติขนาดพอควร	ในที่บมีสำนวนอื่นรคน

(ฉันทวรรณพฤติในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๔๙๒)

(๒) เพื่อใช้เนื้อความรอบรมสั่งสอนประชาชนกล่าวคือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมุ่งหวังที่จะให้เนื้อหาในเรื่องเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ดังความที่กล่าวไว้ในฉันทมาตราพฤติว่า

จาฤกฉลัทธิลาตราประดับ	โดยเสารเปียงเรียงนับกิ่งสถาน
พอฤทัยหวังจะไว้พระราชทาน	นรชนทุพลญาณเยาว์ปัญญา
ได้อ่านวิจารณ์จากระทำปฏิบัติ	นาเนกพัธวัตรวิยศึกษา
ไพบุลย์ศิริสมบัติพิพัฒนา	ยศศักดิ์โกคาในปัจจุบัน

(ฉันทมาตราพฤติในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๔๙๕)

(๓) เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสรับอาราธนาให้แต่งตำราฉันทเรื่องนี้แล้ว ได้ตั้งพระทัยที่จะเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์อยู่ในขณะนั้นตามธรรมเนียมของกวีโบราณด้วย ดังความกล่าวไว้ว่า

เฉลิมกิตติยศอยุท
ศิริพัฒน์อดุลย์

ธยะมกุฎฤๅศุนย์
กัจจิมกาล

(ฉันทวรรณพฤติในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๔๖๒)

๒.๒.๑.๔ ที่มาของเรื่อง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงเรียบเรียงฉันทวรรณพฤติ และมาตรพฤติ จากคัมภีร์วุตโตทัย^๑ ซึ่งเป็นภาษาบาลี โดยทรงแจ้งไว้ในส่วนต้นเรื่อง ความว่า

พฤตโตทัย^๑ฉันทตำนาน
มคธคัมภีร์ภาษา
แปลเป็นสยามพากย์พจนาน
ณะแบบบัญญัติฉฐฐ^๒ฉันท

แปลเปลี่ยนโวหาร
ต่อเติมโบราณ

(ฉันทวรรณพฤติในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๓๕๗)

^๑ วุตโตทัยเป็นตำราแต่งฉันทที่แต่งขึ้นในลังกา โดยนักไวยากรณ์บาลีชื่อ โมคคัลลานะ มีสมณศักดิ์เป็นพระสังฆฆัตเตระ ผู้แต่งได้รวบรวมฉันทชนิดต่างๆ ทั้งเก่าและใหม่ ที่มีอยู่ในหนังสือภาษาบาลีและสันสกฤตหลายเล่ม ซึ่งมีอยู่แต่เก่าก่อน นำมาแปลงแต่งเข้าหมวดหมู่

^๒ ฉันท ๖ ชนิดที่แต่งกันแพร่หลายในสมัยอยุธยา ได้แก่ ๑) ฉันท ๑๑ (อินทรวีเชียรฉันท) ๒) ฉันท ๑๒ (โตฏกฉันท) ๓) ฉันท ๑๔ (วสันตติลกฉันท) ๔) ฉันท ๑๕ (มาลินีฉันท) ๕) ฉันท ๑๙ (สัตทุกวิกกีฬิตฉันท) ๖) ฉันท ๒๑ (สัตธราฉันท)

๒.๒.๑.๕ ลักษณะคำประพันธ์

ฉันทวรรณพฤติและมาตราพฤติประกอบด้วยคำประพันธ์ ๓ ชนิด คือ

(๑) โคลงสี่สุภาพ ปรากฏอยู่ในตอนต้นเรื่องของฉันทวรรณพฤติ จำนวน ๑ บท อธิบายผู้แต่งสาเหตุการแต่ง และฉันทมาตราพฤติ จำนวน ๑ บท อธิบายสาเหตุการแต่ง

(๒) กาพย์ฉบับ ๑๖ ปรากฏอยู่ในตอนต้นเรื่องของฉันทวรรณพฤติ จำนวน ๑๕ บท มีเนื้อความเป็นบทไหว้ครู อธิบายที่มาของเรื่อง และบอกข้อมูลเกี่ยวกับผู้แต่ง

(๓) ฉันท ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่องฉันทอัษฎภาพานร ฉันทพาลีสนนึ่ง ฉันทกฤษณาสนนึ่ง ฉันทวรรณพฤติ ฉันทมาตราพฤติ โดยเฉพาะฉันทวรรณพฤติ และฉันทมาตราพฤติ กวีผู้แต่งตั้งใจให้เป็นวรรณกรรมทั้ง ๒ เรื่องนี้เป็นตำราแต่งฉันทจึงมีฉันทปรากฏอยู่ ๕๘ ชนิด เป็นฉันทวรรณพฤติ ๕๐ ชนิด โดยผู้วิจัยจะกล่าวให้เห็นเป็นตัวอย่าง เช่น วสันตติลกฉันท ซึ่งอยู่ในฉันทวรรณพฤติ ความว่า

เสนอรรณพพิพัทศุภม	คลลक्षणประจักษ์ความ
ครบสี่แลมียุบลตาม	ชินราชปรภาศแสดง
ขันตีกีนีรมนะโทษ	ฤพิโรธร้ายแรง
ออมอดทุพจน์ผรุสแดลง	ก๊บบตบบต่อคำ

(ฉันทวรรณพฤติในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๔๓๑)

ฉันทมาตราพฤติมี ๘ ชนิด ตัวอย่างเช่น อุปคิตฉันท

อุปคิตฉันทบรรหาร	ชานนามประกาศนุสาสนเมธา
ยลสารอ่านนับมาตรา	ปรารพภรจิตประดิษฐ์ขเลงเลอง

(ฉันทมาตราพฤติในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๔๗๘)

๒.๒.๑.๖ เนื้อเรื่อง

เนื้อเรื่องของตำราฉันทวรรณพฤติและมาตราพฤติมีใจความต่อเนื่องกัน แบ่งออกเป็น ๒ ส่วนที่เป็นฉันทวรรณพฤติ และฉันทมาตราพฤติ

ก. เนื้อเรื่องของฉันทมาตราพฤติ แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ

- (๑) ส่วนนำเรื่อง เริ่มต้นด้วยการบอกรายละเอียดการแต่ง ชื่อผู้แต่ง สาเหตุการแต่ง ปี พ.ศ.ที่แต่ง ที่มาของเรื่องทั้งฉันทวรรณพฤติและมาตราพฤติ การขอพร และคำอธิษฐาน
- (๒) ตัวเรื่อง มีเนื้อหาสั่งสอนบุคคลหลายประเภท นับแต่ชนชั้นปกครองจนถึงประชาชนทั่วไป เนื้อหาคำสอนมีความหลากหลาย เช่น เรื่องการคบมิตร การครองเรือน การทำงาน การศึกษา เป็นต้น
- (๓) ส่วนลงท้าย เป็นส่วนท้ายของการแต่งฉันท์ชนิดที่ ๕๐ (ภัททกะฉันท์) เนื้อหาสั่งสอนข้าราชการ (ราชวสดีวัตร) เมื่อจบเนื้อความแล้วจึงสรุปว่าได้แต่งฉันท์ครบทั้ง ๕๐ ชนิดแล้ว

ข. เนื้อเรื่องของฉันทมาตราพฤติ แบ่งได้เป็น ๓ ส่วน คือ

- (๑) ส่วนนำเรื่อง แต่งเป็นโคลงสี่สุภาพ ๑ บท มีเนื้อหาบอกลาเหตุการแต่ง
- (๒) ตัวเรื่อง มีเนื้อหาสั่งสอนพระมหากษัตริย์ และข้าราชการ
- (๓) ส่วนท้ายเรื่อง ส่วนลงท้ายของฉันทมาตราพฤติอยู่ในฉันท์ชนิดที่ ๘ คือ วิสิโลกฉันท์ ซึ่งเป็นฉันท์ชนิดสุดท้ายในตำราฉันทมาตราพฤติ ฉันท์ชนิดนี้ไม่มีเนื้อหาสั่งสอนเช่นฉันท์ชนิดอื่นๆ แต่เนื้อหาเป็นการสรุปข้อมูลการแต่ง และหัวข้อคำสั่งสอนทั้งฉันท์วรรณพฤติ และมาตราพฤติทั้ง ๑๐ บท ตัวอย่างเช่น

ผู้พร้อมพฤติภาสุภาษิตพจน์	คือกรมมุขิตชิโนรสบริหาร
กรมไกรสรวิจิตรรับพระโองการ	เผด็จให้สฤษฏีสารธิบายขบวง
แบบฉันทวรรณพฤติห้าสิบทัศ	มาตราพฤติแจกจัดอักษรภาถ้วน
ครบอัญปัญญาขนาดพอควร	ในที่ที่มีสำนวนอื่นระคน
ตั้งตนภริยาประการเจ็ดแจก	หกเหตุประเภทจำแนกวิบัติผล
คือเสพย์สุราแลวิการจรดล	กับทั้งมหรศพลกลไสภณชา

(ฉันทมาตราพฤติประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๔๙๒-๔๙๓)

๒.๒.๒ ฉันท์อัษฎาพานร

ฉันท์อัษฎาพานรเป็นสุภาษิตอีกเรื่องหนึ่งที่จารึกอยู่บนแผ่นหินอ่อนจำนวน ๖ แผ่น บริเวณผนังด้านในของศาลาหลังใต้ บริเวณมหาเจดีย์ของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ปัจจุบันจารึกยังคงอยู่ครบถ้วน

๒.๒.๒.๑ ผู้แต่ง

ฉันท์อักษฎาพานรไม่ปรากฏนามว่ากวีท่านใดเป็นผู้แต่ง แต่มีหลักฐานกล่าวถึงผู้แต่งเรื่องฉันท์อักษฎาพานรไว้ในหนังสือบันทึกความรู้ต่างๆ ซึ่งเป็นลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้ตอบกับพระยาอนุমানราชชน พระยาอนุমানราชชนได้กราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านริศรานุวงศ์ติวงศ์เกี่ยวกับผู้แต่งฉันท์อักษฎาพานรที่จารึกอยู่ ณ วัดพระเชตุพนฯ ว่า ฉันท์เรื่องนี้เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ดังความกล่าวไว้ว่า

ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ไปค้นดูเรื่องฉันท์อักษฎาพานรที่จารึก
แผ่นศิลาไว้ที่วัดพระเชตุพนฯ ปรากฏว่าฉันท์เรื่องนั้นสมเด็จพระ
พระปรมานุชิตฯ ทรงนิพนธ์

(พระยาอนุমানราชชน, ๒๕๐๒ : ๒๗๗)

๒.๒.๒.๒ สาเหตุการแต่ง

แม้ว่าฉันท์เรื่องนี้จะไม่ได้แจ้งสาเหตุการแต่งไว้ แต่ก็เป็นที่เข้าใจได้ว่าฉันท์เรื่องนี้แต่งขึ้นเพื่อจารึกไว้ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามเช่นเดียวกับวรรณคดีสุภาพิชิตเรื่องอื่นๆ

๒.๒.๒.๓ จุดมุ่งหมายในการแต่ง

จุดมุ่งหมายในการแต่งวรรณกรรมเรื่องกล่าวไว้ในตอนต้นเรื่อง และในตอนท้ายเรื่องว่า มุ่งจะกล่าวเรื่องนี้เพื่อสั่งสอนพระมหากษัตริย์

๒.๒.๒.๔ ที่มาของเรื่อง

ฉันท์อักษฎาพานรไม่ได้แจ้งให้ทราบที่มาไว้แต่เดิม แต่ก็มีผู้ให้ความสนใจและศึกษาที่มาของฉันท์เรื่องนี้ แต่ก็ไม่ได้คำตอบที่ชัดเจน ทราบเพียงว่าฉันท์อักษฎาพานรไม่ใช่เรื่องที่มาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา พระยาอนุমানราชชนได้เคยค้นคว้าที่มาของฉันท์อักษฎาพานรจากคัมภีร์ต่างๆ ในพระพุทธศาสนาแล้วแต่ไม่พบ

หลังจากนั้นก็ยังมีผู้ศึกษาที่มาของฉันทอัษฎาพานรอีกครั้ง สิริวรรณ วงษ์ทัต, ๒๕๔๒ :๓ ได้ศึกษา
วรรณกรรมคำสอนสำหรับพระมหากษัตริย์ ซึ่งก็รวมถึงฉันทอัษฎาพานรด้วย จากการศึกษาพบว่า ฉันท
อัษฎาพานรมีเค้าโครงเรื่องตรงกับวรรณกรรมคำสอนเรื่อง พระโพธิสัตว์โกสลามิณ ซึ่งเป็นวรรณกรรมในสมัย
ธนบุรี วรรณกรรมเรื่องนี้ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี ๑๑ จำนวน ๑๓๖ บท
เนื้อเรื่องกล่าวถึง พระโพธิสัตว์ลงมาเกิดเป็นกษัตริย์ครองเมืองโกสลามิณ แต่ไม่มีความสามารถที่จะปกครอง
บ้านเมืองได้ จึงถูกขับไล่ออกจากเมืองไปอยู่ป่าและได้พบวานร ๘ ตัว วานรทั้ง ๘ กล่าวสั่งสอนจนกษัตริย์
โกสลามิณเกิดปัญญา และนำข้อสั่งสอนของวานรมาใช้ปกครองบ้านเมืองอย่างมีความสุข

นอกจากเค้าโครงเรื่องฉันทอัษฎาพานรและเรื่องพระโพธิสัตว์โกสลามิณจะเหมือนกัน ยังมีเนื้อความ
เหมือนกันอีกด้วย เช่น ตอนที่กษัตริย์ถูกไล่ออกมาอยู่ป่า เมื่อเห็นวานรทั้งหลายก็ระลึกถึงบรรดาเสนา
อำมาตย์ใน ดั่งจะเปรียบเทียบให้เห็นดังนี้

พระโพธิสัตว์โกสลามิณ

ท้าวเธอทอดพระนัยเนตร	เห็นกระบี่ซึ่งเข้ามา
นั่งล้อมพระราชา	ทั้งแปลกทศดุสลอน
ตั้งแต่ถูกจากเมืองมา	เห็นแต่หน้าหมู่พานร
เมื่อถูกครอบครองนคร	กุเคยเลี้ยงหมู่เสนี่
อย่าเลยมากุจะให้ข้าว	แก่ฝูงราชกระบิลกิน
เลี้ยงต่างหมู่เสนี่	เผื่อจะเลี้ยงต่างเสนา

(วรรณกรรมกรุงธนบุรี, ๒๕๓๓ : ๑๓๑)

ฉันทอัษฎาพานร

ภูเบนทรเล็งยล	วรวานรฤทธิ
มโนนารถครวญคิด	คำนึ่งราชโยธา
เมื่ออยู่ยังอยู่เมือง	ก็เลี้ยงยศภษา
แสนสุรเสนา	บตีพรยกังคล
ตั้งเข้าในโรงรัตน	พรรคเลี้ยงสิทุกวัน
รอยแรงอำเภอกกรรม	อดติมาจำดล

บเห็นทวยโยธา	พลากรโจษจล
วังเวงในอารญ	วนเวศองค์เดียว
เห็นแต่กระบี่มี	หฤทัยเครงเครียด
ฤาฎมาเป็นเกลียว	กลเพื่อนคนมาสวา

(ฉันทอักษฎาพานรในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๖๗๒)

๒.๒.๒.๕ ลักษณะคำประพันธ์

ฉันทอักษฎาพานรประกอบไปด้วยคำประพันธ์ ๒ ชนิด ได้แก่

(๑) อินทรวีเชียรฉันท ๑๑ จำนวน ๑๒๒ บท แบ่งออกเป็นบทไหว้ครู จุดมุ่งหมายในการแต่ง จำนวน ๙ บท และเนื้อเรื่องจำนวน ๑๒๒ บท

(๒) โคลงกระทู้ จำนวน ๑ บท กล่าวสรุปเรื่องว่าฉันทอักษฎาพานรเป็นเรื่องที่น่าจะยกย่องเทวดาทั้งแปด ที่ได้แปลงเป็นวานรสอนหลักปฏิบัติที่ดั่งามแก่พระมหากษัตริย์ แม้ผู้ใดปฏิบัติตามก็จะได้พบแต่ความสุข ความเจริญ

๒.๒.๒.๖ เนื้อเรื่อง

ประกอบด้วย ๒ ส่วน คือ

(๑) ส่วนนำเรื่อง ฉันทอักษฎาพานรขึ้นต้นด้วยบทไหว้ครู และจุดมุ่งหมายของเรื่อง

(๒) ตัวเรื่อง กล่าวถึงทำวทฤพรากษัตริย์เมืองโกสุมภักดิ์ไม่สามารถที่จะปกครองบ้านเมืองได้ บรรดาอำมาตย์ทั้งหลายจึงขับไล่ออกมาอยู่ป่า รุกขเทवासงสารจึงแปลงเป็นวานร ๘ ตัว มาสั่งสอนจนทำวทฤพรากษัตริย์เกิดสติปัญญา เมื่อทำวทฤพรากษัตริย์นำคำสั่งสอนของวานรทั้งแปดไปปฏิบัติ ทำให้สามารถปกครองบ้านเมืองอย่างร่มเย็นเป็นสุข

(๓) ส่วนลงท้าย เป็นโคลงกระทู้ กล่าวสรุปว่าฉันทเรื่องนี้เป็นเรื่องที่เทวดาแปลงเป็นวานรทั้ง ๘ ตัว มาสั่งสอนหลักปฏิบัติที่ดั่งามกับกษัตริย์ ผู้ใดที่ปฏิบัติตามก็จะพบแต่ความสุข ความเจริญ

๒.๒.๓ ฉันทกฤษณาสนนึ่ง

ฉันทกฤษณาสนนึ่งเป็นสุภาษิตคำฉันทที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้จารึกไว้ ณ บริเวณผนังด้านในศาลาหลังเหนือ หน้าพระมหาเจดีย์ในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ฉันทเรื่องนี้ประกอบไปด้วยศิลาจารึกจำนวน ๑๑ แผ่น ปัจจุบันจารึกยังคงอยู่ครบถ้วน

๒.๒.๓.๑ ผู้แต่ง

ฉันท์กฤษณาสอนน้อง สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงพระนิพนธ์ ดังมีหลักฐานกล่าวไว้ดังนี้

(๑) สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์ ได้ทรงอธิบายไว้ในคำนำหนังสือ กฤษณาสอนน้องและพาลีสอนน้องพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพพระองค์เจ้าประภัสสรวรว่า ฉันท์กฤษณาสอนน้องเป็นงานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ความว่า

กฤษณาสอนน้องกับพาลีสอนน้องคำฉันท์ทั้ง ๒ ภาคนี้เป็นของ
สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพระนิพนธ์ไว้ก่อนปีมเมียศกพุทธ-
ศักราช ๒๓๗๗

(อ้างในศิริมา เจนจิตมัน, ๒๕๒๙ : ๓๔)

(๒) มีข้อสังเกตที่น่าสนใจว่างานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มักจบเรื่องด้วยโคลงกระทู้ เช่น ลิลิตตะเลงพ่าย สมุทโฆษคำฉันท์ สรรพสิทธิ์ ฯลฯ ส่วนฉันท์กฤษณาสอนน้องก็จบเรื่องด้วยโคลงกระทู้เช่นเดียวกับงานพระนิพนธ์เรื่องอื่นๆ ของพระองค์ ตัวอย่างเช่น

กฤษ ณาอุพาพัฏร์เพียง	เพ็ญจันทร์
นา เรศเชษฐรำพรรณ	พรำถ้อย
สอน นุจดุจแสดงฉันท์	ทพากย์พจน์ นีนา
น้อง สลับรับสารสร้อย	สืบสร้างสมประสงค์

(ฉันท์กฤษณาสอนน้องในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๖๖๐)

เมื่อปรากฏลักษณะดังกล่าวนี้ ถือเป็นแนวนิยมในการสร้างงานวรรณกรรมของพระองค์ จึงน่าจะเชื่อได้ว่าฉันท์กฤษณาสอนน้องก็น่าจะเป็นงานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

(๓) ในคราวที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงมอบหมายให้เจ้าหน้าที่หอสมุดวชิรญาณฯ รวบรวมสรรพวิชาต่างๆ ที่จารึกไว้ในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เพื่อพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงพระศพพระวิมาดาเธอฯ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา ในตอน

ก่อนเริ่มเรื่องฉันทกฤษฎณาสอนน้อง มีการระบุชื่อผู้แต่งว่า "กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชินโรตทวงพระนิพนธ์" ประเด็นดังกล่าวนี้ น่าเชื่อถือได้ เพราะสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเป็นบุคคลที่สนพระทัยสืบหาข้อมูลเกี่ยวกับวรรณคดีและเป็นที่ยอมรับของนักวรรณคดีในสมัยต่อมา อีกทั้งยังทรงมีความละเอียดถี่ถ้วน จึงน่าจะได้ทรงตรวจสอบแล้ว

๒.๒.๓.๒ สาเหตุการแต่ง

สาเหตุที่กวีแต่งฉันทกฤษฎณาสอนน้อง มีอยู่ ๒ ประการ

(๑) กวีแต่งขึ้นตามพระบรมราชโองการของพระเจ้าแผ่นดิน ดังปรากฏอยู่ในฉันท ความว่า

แต่ผู้จะนิพนธ์ยุบลบบรรหาร	
แห่งราชโยงการ	ดาร์ส
ให้สฤษฏีกฤษฎณาสุภาสิตสวัสดิ์	
เลบงฉันทรำพรรณอรรด	ภิปราย

(ฉันทกฤษฎณาสอนน้องในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๖๔๑)

จากฉันทที่กล่าวมาแล้วในข้างต้นนี้ กวีได้กล่าวว่าทรงริเริ่มให้แต่งฉันทกฤษฎณาสอนน้องขึ้นในคราวที่มีพระบรมราชโองการให้นำสรรพวิชาต่างๆ มาจารึกไว้ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

(๒) เพื่อจารึกฉันทกฤษฎณาสอนน้องไว้ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เพื่อให้ประชาชนทั่วไปมีโอกาสเล่าเรียนศึกษาวิชาต่างๆ ที่แต่ละคนสนใจ

๒.๒.๓.๓ จุดมุ่งหมายในการแต่ง

จุดมุ่งหมายในการแต่งฉันทกฤษฎณาสอนน้อง กวีผู้แต่งได้แจ้งไว้ให้ทราบชัดเจนถึง ๓ แห่ง โดยกล่าวถึงจุดมุ่งหมายไว้เหมือนกันว่าเพื่อสั่งสอนสตรี ดังความว่า

กฤษ ณาอุพาพัคตร์เพียง	เพ็ญจันทร์
นา เรศเชษฐรำพรรณ	พรำถ้อย
สอน นุจจุจแสดงฉันท	ทพากย์พจน์ นีนา
น้อง สลับริบสารสร้อย	สืบสร้างสมประสงค์

(ฉันทกฤษฎณาสอนน้องในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๖๔๑)

๒.๒.๓.๔ ที่มาของเรื่อง
ที่มาของเรื่องแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ดังนี้

๒.๒.๓.๔.๑ ที่มาของเค้าโครงเรื่อง
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชวินิจฉัยไว้ว่า ฉันทกฤชณาสนนึ่งมีที่
มาจากมหากาธะในตอนเทราปที สัตยภามา สัมวาท ซึ่งอยู่ในวนบรรพ ดังความว่า

เราคงจะได้มาจากพราหมณ์ซึ่งเป็นครูบาอาจารย์ของเรา แต่
ก่อนเหมือนเรื่องรามเกียรติ์เป็นแน่ จึงได้คิดแปลข้อความนั้นออก
มาเสนอแก่ท่านผู้ใดที่มีใจรักใคร่ บัดนี้จะได้แปลเนื้อความโดย
ละเอียดในมหากาธะตอน ซึ่งเรียกว่า วนปรว (คือวนบรรพ) วรรค
ที่ ๒๓๒ อันชื่อว่าเทราปที สัตยภามา สัมวาท

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ๒๕๓๓ : ๑๐๑)

๒.๒.๓.๔.๒ ที่มาของต้นฉบับพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิต-
ชิโนรส มีผู้สนใจศึกษาที่มาของต้นฉบับนี้อยู่น้อย โดยมีนักวิชาการทางวรรณคดีแสดงความคิดเห็นเกี่ยว
กับที่มาของต้นฉบับพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสตามความคิดเห็นของ
ผู้ศึกษาทั้ง ๒ กลุ่ม

กลุ่มที่ ๑ นักวิชาการทางวรรณคดีกลุ่มนี้สันนิษฐานว่าสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระประมานุ-
ชิตชิโนรส ทรงพระนิพนธ์ฉันทกฤชณาสนนึ่งจากวรรณกรรมมุขปาฐะ นักวรรณคดีในกลุ่มนี้คือ

ศักดิ์ศรี แย้มนัสดา โดยตั้งสมมุติฐานว่าสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสไม่เคย
เห็นต้นฉบับฉันทกฤชณาสนนึ่งมาก่อน ดังมีรายละเอียดอยู่ในบทความดังนี้

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้กรม
หมื่นนุชิตชิโนรสแต่งใหม่ทั้งหมด กรมหมื่นนุชิตชิโนรสเองมิได้ทรง
ระแคะระคายว่ามีกฤชณาสนนึ่งคำฉันทสมัยธนบุรี เป็นลาย-
ลักษณ์อักษรอยู่แล้ว

(ศักดิ์ศรี แย้มนัสดา, ๒๕๓๓: ๑๐๒)

กลุ่มที่ ๒ นักวิชาการทางวรรณคดี เช่น กุสุมา รัชมนณี เชื่อว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพระนิพนธ์ฉันท์สอนน้องใหม่ตามพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยอาศัยเค้าโครงต้นฉบับที่มีมาก่อนแล้วในสมัยอยุธยาหรือธนบุรี ซึ่งมีสำนวนไม่ดี ดังความว่า

กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ เป็นวรรณคดีเรื่องหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ โปรดให้แต่งใหม่ให้ดียิ่งกว่าของเก่า ของเก่ามีมาแต่สมัยอยุธยาแล้ว แต่สำนวนโวหารออกจะ “ประดาช” เป็นลักษณะของชาวบ้านอยู่

(กุสุมา รัชมนณี, ๒๕๓๗: ๑๗๖)

จากการพิจารณาของผู้วิจัยเกี่ยวกับที่มาของเรื่องฉันท์กฤษณาสอนน้อง ฉบับวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามน่าจะเชื่อได้ว่าสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพระนิพนธ์เรื่องนี้ขึ้นใหม่โดยอาศัยเค้าโครงจากต้นฉบับเดิม เพราะเมื่อนำฉันท์กฤษณาสอนน้องฉบับอยุธยาและฉบับธนบุรีมาเทียบกับฉบับวัดพระเชตุพนฯ พบว่ามีเนื้อหาคำสอนที่เหมือนกัน บางครั้งก็มีข้อความเปรียบเทียบเหมือนกัน แต่สิ่งที่แตกต่างออกไปอย่างเห็นได้ชัดก็คือ การใช้ถ้อยคำและสำนวนภาษา สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงเลือกใช้ถ้อยคำที่มีระดับสูง สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายที่แต่ง สำนวนราบรื่น ไพเราะมากกว่าฉบับอื่นอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งก็ตรงกับที่พระองค์ได้กล่าวไว้ตอนต้นเรื่องแล้วว่า ตั้งใจจะแต่งเรื่องนี้ให้คู่ควรกับที่ชื่อว่า เมืองนี้เป็นเมืองที่เต็มไปด้วย คณาปราชญ์ ดังความว่า

“รังสรรค์สารพจนจักขานจักคู่พจนควร เสนอสนองสำนวนเนื่องกระวี”

(ฉันท์กฤษณาสอนน้องในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๓๕๐)

๒.๒.๓.๕ ลักษณะคำประพันธ์

ฉันท์กฤษณาสอนน้องประกอบไปด้วยคำประพันธ์ ๓ ชนิด ได้แก่

(๑) ฉันท์จำนวน ๖ ชนิด ได้แก่

๑. สัททูลวิกกีฬิตฉันท์ ๑๙ จำนวน ๑๑ บท ปราภฏตอนต้นเรื่อง
๒. วสันตติลกฉันท์ ๑๔ จำนวน ๓๙ บท
๓. สัทธราฉันท์ ๒๑ จำนวน ๑๙ บท
๔. อินทรวีเชียรฉันท์ ๑๑ จำนวน ๖๙ บท

๕. มาลินีฉันท์ ๑๕ จำนวน ๘ บท

๖. ไตฎกฉันท์ ๑๒ จำนวน ๗ บท

(๒) กายพี ๒ ชนิด

๑. กายพีฉบบัง ๑๖ จำนวน ๒๑ บท ปราภฏตอนต้นของเนื้อเรื่อง กล่าวเกริ่นเรื่องว่า กฤษณาสนน่องเป็นเรื่องที่มีมาแต่โบราณ ก่อนที่จะเริ่มเนื้อหาในส่วนของคำสั่งสอน ตัวอย่างเช่น

แถลงเรื่องเบื้องต้นจนปลาย	โบราณนิยาย
เป็นอย่างแต่ปางก่อนไกล	
เมืองคศิคราธิปไตย	ทรงนามภูวไนย
คือพรหมทัตกษัตรา	

(ฉันท์กฤษณาสนน่องในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๖๕๒)

๒. กายพีสุรางคนางค์ ๒๘ บท จำนวน ๑๓ บท ปราภฏในส่วนของเนื้อเรื่อง ตัวอย่างเช่น

ต่อหน้าปราศรัย	ลับหลังตั้งใจ	ดูหมิ่นนินทา
คอยหาข้อผิด	หอนคิดกรณา	ไปได้นำพา
กิจการงานเรือน		

(ฉันท์กฤษณาสนน่องในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๖๕๘)

๓. โคลงกระทู้ ๑ บท ปราภฏอยู่ส่วนท้ายของเรื่อง กล่าวถึง วรรณคดีเรื่องฉันท์กฤษณาสนน่องโดยสรุปว่ากวีแต่งเรื่องนี้เพื่อสอนสตรีให้รู้ถึงสิ่งที่ควรปฏิบัติ ดังความว่า

กฤษ ณาเย พาทักตร์เพี้ยง	เพ็ญฉันท์
นา เรศเชษฐรำพรรณ	รำถ้อย
สอน นุชดุจแสดงฉันท์	พากย์พจน์ นีนา
น่อง สลับรับสารสร้อย	สร้างสมประสงค์

(ฉันท์กฤษณาสนน่องในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๖๖๐)

๒.๒.๓.๖ เนื้อเรื่อง ประกอบไปด้วย ๒ ส่วนคือ

(๑) ส่วนนำเรื่อง ฉันทกถาสนอนนึ่ง ขึ้นต้นด้วยบทไหว้ครู ที่มาของเรื่อง และข้อมูลการแต่ง

(๒) ตัวเรื่อง กล่าวถึงนางจิริประภาเดินทางมาขอคำแนะนำถึงวิธีที่จะผูกใจสามีจากนางกฤษณาซึ่งมีสามีถึง ๕ คน นางกฤษณาจึงให้คำแนะนำนางจิริประภาหลายเรื่อง ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติต่อสามีต่อผู้อื่นและต่อตนเอง เมื่อนางจิริประภานำคำแนะนำสั่งสอนของนางกฤษณาไปปฏิบัติก็ทำให้นางครองรักกับพระสวามีอย่างมีความสุข

๒.๒.๔ ฉันทพาสีสนอนนึ่ง

ฉันทพาสีสนอนนึ่งเป็นวรรณกรรมคำสอนอีกเรื่องหนึ่งที่จารึกอยู่บริเวณผนังด้านในศาลา หน้าพระมหาเจดีย์หลังใต้ภายในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ปัจจุบันมีศิลาจารึกเรื่องนี้เหลือเพียง ๑ แผ่นเท่านั้น

๒.๒.๔.๑ ผู้แต่ง

ฉันทเรื่องนี้ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง แต่ผู้วิจัยว่าผู้แต่งคือสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสเป็นผู้แต่ง เช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์ ซึ่งเป็นพระชนกของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ได้แจ้งไว้ในคำนำของหนังสือกฤษณาสนอนนึ่งและพาสีสนอนนึ่งซึ่งตีพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระองค์เจ้าประภัสสรวรว่า ฉันทพาสีสนอนนึ่งเป็นงานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ดังมีความว่า

กฤษณาสนอนนึ่งกับพาสีสนอนนึ่งคำฉันททั้ง ๒ ภาคนี้ เป็น
ของสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพระนิพนธ์ไว้ก่อนม
มะเมียยศก พุทธศักราช ๒๓๗๗

(อ้างใน ศิริมา เจนจิตมัน, ๒๕๒๙ : ๓๔)

๒.๒.๔.๒ สาเหตุการแต่ง

สาเหตุการแต่งวรรณกรรมคำสอนเรื่องนี้ก็เพื่อนำมาจารึกไว้ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามตามพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ต้องการจะให้ประชาชนผู้สนใจไม่เลือกชั้นวรรณะได้มาศึกษาหาความรู้ได้ด้วยตนเอง

๒.๒.๔.๓ จุดมุ่งหมายในการแต่ง

จุดมุ่งหมายในการแต่งฉันทพาลีสอนน้องปรากฏอยู่ในท้ายเรื่อง คือในฉันทบทที่ ๓๔ ซึ่งเป็นฉันทบทสุดท้ายของเรื่องและในโคลงกระทู้ท้ายเรื่อง โคลงและฉันททั้งสองแห่งได้บอกจุดมุ่งหมายของเรื่องไว้เหมือนกัน ตัวอย่างเช่น

พา ลีกระบิราชผู้	พงศ์พานรินทร์ฤา
ลี ลาศคลาดหาวหา	ระนอง
สอน แสดงแห่งมาตยา	นุวัตรเร่ง เรียนพ่อ
น้อง สดับรรบรพร้อง	รำแล้วลาญชนม์

(ฉันทพาลีสอนน้องในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๖๖๔)

๒.๒.๒.๔ ที่มาของเรื่อง

ที่มาของฉันทพาลีสอนน้องแบ่งออกได้เป็น ๒ ส่วน ดังนี้

๒.๒.๒.๔.๑ ที่มาของเค้าโครงเรื่อง ฉันทพาลีสอนน้องได้เค้าโครงเรื่องมาจากวรรณคดีซึ่งคนไทยรู้จักดีคือเรื่องรามเกียรติ์ โดยตัดตอนจากเหตุการณ์ตอนที่พาลีรบกับพระราม พาลีต้องศรพรหมศาสตร์ของพระราม ก่อนพาลีจะสิ้นใจก็รู้สึกสำนึกผิดจึงได้เรียกสุครีพและองคตเข้ามาสั่งเสียและได้สั่งสอนหน้าที่ของข้าราชการที่แก่ทั้งสอง ดังความว่า

ครันเสริจซึ่งลาพระสีกร	นรเศร่าโถมันสสา
จึงสั่งสุครีพอนุชา	จะลาสิ้นชีพนมาน
เจ้าจะอยู่เป็นข้าพระทรงจักร	จงพิทักษ์รักษาทั้งอาหลาน
หมั่นเฝ้าเข้าเฝ้าเป็นนิจกาล	อย่าเกียจคร้านแต่ตามอำเภอใจ
-----	-----
เจ้าจงจำคำทำตาม	ก็จะจำเริญความสุขดี
สอนน้องสิ้นเสียสิ้นสั่ง	สิ้นกำลังสิ้นฤทธิ์กระบิศรี

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ๒๕๓๘ : ๒๗)

๒.๒.๒.๔.๒ ที่มาของต้นฉบับจารึกวัดพระเชตุพนฯ เป็นที่ทราบกันแล้วว่าเรื่องพาลีสอนน้องเป็นเรื่องที่มีมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยแต่เดิมเชื่อว่า พาลีสอนน้องซึ่งแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทโคลงเป็นงานพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชตามข้อสันนิษฐานของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ต่อมาจากการศึกษาพบต้นฉบับตัวเขียนสมุดไทยเรื่องโคลงชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์วัดป่าโมกกกล่าวว่า โคลงพาลีสอนน้องเป็นงานพระราชนิพนธ์ของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาของผู้วิจัยพบว่าฉันทพาลีสอนน้อง ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น น่าจะได้ต้นแบบมาจากโคลงพาลีสอนน้อง โดยเมื่อนำโคลงพาลีสอนน้องและฉันทพาลีสอนน้องมาเทียบกัน จะพบว่ามีความคล้ายคลึงกันทั้งในด้านเนื้อเรื่อง เนื้อหาคำสั่งสอน และการลำดับความ จะแตกต่างเพียงลักษณะคำประพันธ์เท่านั้น ซึ่งผู้วิจัยจะเทียบให้เห็นในเรื่องคำสั่งสอน ซึ่งวรรณกรรมทั้งสองสอนในเรื่องเดียวกัน เช่น สอนไม่ให้ข้าราชการยกยอกทรัพย์สินของหลวงมาเป็นของตน ดังความว่า

โคลงพาลีสอนน้อง

หนึ่งของกองโกศไว้	ในคลัง
อย่าคิดมิดแสวงหวัง	อาจเอื้อม
เอาออกนอกคลังรัง	แรงโทษ
อย่าได้มีใจเงื้อม	เงื่อนร้ายสลายคุณ

(วรรณกรรมอยุธยาเล่ม ๓, ๒๕๓๐ : ๓๐๓)

ฉันทพาลีสอนน้อง

ราชทรัพย์สำหรับคลัง	อันมุนมังอเนกเนื่อง
หน่วยชวนจักปล้นเปลือง	ประโยชน์ถวิลเป็นสินตน

(ฉันทพาลีสอนน้องในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๖๖๒)

จากความคล้ายคลึงกันของวรรณกรรมคำสั่งสอนทั้งสองเรื่องนี้ ทำให้น่าเชื่อได้ว่าโคลงพาลีสอนน้องน่าจะเป็นต้นแบบของฉันทพาลีสอนน้องฉบับจารึกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ซึ่งตรงกับที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้กล่าวไว้ในคำนำประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ ว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการให้นำวรรณกรรมที่มีมาแต่เดิมมาแก้ไขปรับปรุง เพื่อนำมาจารึก

ซึ่งฉันทพาสีสอนน้องก็เป็นวรรณกรรมคำสอนอีกเรื่องหนึ่งที่ได้ปรับปรุงแก้ไขให้มีความงามเพิ่มมากยิ่งขึ้น ด้วยคำประพันธ์ประเภทฉันทเพื่อจารึกไว้ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

๒.๒.๔.๕ ลักษณะคำประพันธ์

ฉันทพาสีสอนน้องประกอบด้วยคำประพันธ์ ๒ ชนิด ได้แก่

(๑) อินทริวิเชียรฉันท ๑๑ จำนวน ๓๔ บท โดยใช้คำประพันธ์ชนิดนี้ตั้งแต่เริ่มเนื้อเรื่อง ซึ่งเป็นนิทานคำสอน ตัวอย่างเช่น

ปางปิ่นชืดชินบุเรศ	ผู้สมยศพาลี
ผู้เสียสละชี	พิตรเพื่อสงวนกาย
-----	-----
จงจำนุสาสน์สาร	สองอาร์หลานกุแจแจ
มาตยานุวัตรแสดง	สำหรับเสวกการ

(ฉันทพาสีสอนน้องในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๖๖๒)

(๒) โคลงกระทู้ จำนวน ๑ บท ปรากฏอยู่ท้ายเรื่องสรุปเรื่องฉันทพาสีสอนน้องอีกครั้งว่าเป็น คำสอนสำหรับข้าราชการ ดังความว่า

พา ลีกระปี่ราชผู้	พงศ์พา นรินทร์ฤา
ลี ลาศคลาดหนาวหา	พระน้อง
สอน แสดงแห่งมาตยา	นุวัตรเร่ง เรียนพ้อ
น้อง สดับรับรสพร้อง	พรัแล้วลาญชนม์

(ฉันทพาสีสอนน้องในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๖๖๔)

๒.๒.๔.๖ เนื้อเรื่อง

ฉันทพาสีสอนน้องแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ดังนี้

(๑) ตัวเรื่อง กล่าวถึงท้าวพาลีต้องครของพระรามใกล้สิ้นชีวิต รู้สึกสำนึกผิดจึงเรียกสุครีพ ผู้เป็นน้อง องคต ผู้เป็นลูกมาสั่งเสียและสั่งสอนวิธีปฏิบัติตนต่อพระมหากษัตริย์

(๒) ส่วนท้ายเรื่อง สนวนลงท้ายในวรรณกรรมคำสอนเรื่องนี้มีลักษณะที่แตกต่างจากวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ คือมีลักษณะ ๒ อย่างผสมกันอยู่ คือเป็นโคลงที่สรุปเนื้อเรื่องที่กล่าวมาทั้งหมด ในขณะที่เดียวกันก็มีเนื้อเรื่องแทรกอยู่ด้วย ตัวอย่างเช่น

พา ลีกระบิราชผู้	พงศ์พา นรินทร์ฤา
ลี ลาศคลาดหวาหา	พระน้อง
สอน แสดงแห่งมาตยา	นุวัตรเร่ง เรียนพอ
น้อง สดับรับรสพร้อง	พรำแล้วลาญชนม์

(ฉันทพิภลีสอนน้องในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๖๖๕)

๒.๒.๕ ร่ายสุภาสิตพระร่วง

ร่ายสุภาสิตพระร่วง เป็นวรรณกรรมอีกเรื่องหนึ่งที่จารึกอยู่บริเวณผนังด้านในศาลาหลังเหนือหน้าพระมหาเจดีย์ภายในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ปัจจุบันศิลาจารึกเหลืออยู่เพียง ๔ แผ่น เนื้อเรื่องเริ่มตั้งแต่ต้นเรื่องถึงสุภาสิตที่ว่า “ปางมีชอบท่านช่วย” ส่วนที่ขาดหายไปคือ ตั้งแต่บรรทัดที่กล่าวว่า “ปางป่วยท่านชิงชัง” ไปจนกระทั่งจบเรื่อง

๒.๒.๕.๑ ผู้แต่ง

ร่ายสุภาสิตพระร่วงหรือบัญญัติพระร่วง เป็นวรรณกรรมอีกเรื่องหนึ่งที่ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง นักวิชาการทางวรรณคดีก็มีความเห็นแตกต่างกันออกเป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มแรก มีความเห็นว่าร่ายสุภาสิตพระร่วงแต่งในสมัยสุโขทัย แต่ความคิดเห็นเกี่ยวกับผู้แต่งแตกต่างกัน พระวรวงศ์วิสิฐ และกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ เชื่อว่า ผู้แต่งร่ายสุภาสิตพระร่วงคือพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ เชื่อว่าผู้แต่งร่ายสุภาสิตพระร่วง คือพระมหาธรรมราชาลิไท นักวิชาการในกลุ่มที่สองสันนิษฐานว่าร่ายสุภาสิตพระร่วงแต่งในสมัยรัตนโกสินทร์ คุณหญิงสุริยา รัตนกุล สันนิษฐานว่า ร่ายสุภาสิตพระร่วงมีผู้แต่งหลายคน โดยสังเกตจากการใช้ภาษา ประเสริฐ ณ นคร และนิยะดา เหล่าสุนทร สันนิษฐานว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสเป็นผู้แต่งร่ายสุภาสิตพระร่วง โดยสังเกตจากฉันทลักษณ์ที่มีจำนวนคำในแต่ละวรรค ๕ หรือ ๖ คำ มีสัมผัสสม่่าเสมอ และหลักฐานทางประวัติศาสตร์และแนวนิยมของพระองค์ที่จบเรื่องด้วยโคลงกระทู้

๒.๒.๕.๒ สาเหตุการแต่ง

สาเหตุที่แต่ง ร่ายสุภาสิตพระร่วงฉบับวัดพระเชตุพนฯ คือ เพื่อนำมาจารึกในวัดพระเชตุพนฯ เพื่อให้ประชาชนผู้สนใจได้ศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง

๒.๒.๕.๓ จุดมุ่งหมายในการแต่ง

ร่ายสุภาสิตพระร่วงได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการแต่งไว้ในตอนต้นเรื่องว่า เพื่อใช้สั่งสอนประชาชนทั่วไป ดังความว่า

ปางสมเด็จพระร่วงเจ้า	เฝ้าแผ่นภพสุโขทัย
มลักเห็นในอนาคต	จึงผายพจนประภาษ
เป็นอนุสาสนกถา	สอนคนนานรชน
ท้าวราดลพิงเพียร	เรียนอำรุงผดุงอาตม์

(ร่ายสุภาสิตพระร่วงในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๖๖๕)

๒.๒.๕.๔ ที่มาของเรื่อง

ที่มาของร่ายสุภาสิตพระร่วงแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ดังนี้

๒.๒.๕.๔.๑ ที่มาของเค้าโครงเรื่อง จากการพิจารณา ร่ายสุภาสิตพระร่วงของนักวิชาการทางวรรณคดีมีความคิดเห็นแตกต่างกัน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สันนิษฐานว่า ร่ายสุภาสิตพระร่วงมีที่มาจากสุภาสิตไทยโบราณ กุลทรัพย์ เกษแมนกิจ และ ธนิต อยู่โพธิ์ สันนิษฐานว่า ร่ายสุภาสิตพระร่วงเป็นพระบรมราโชวาทของพระมหากษัตริย์พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง

จากการพิจารณาสำนวนภาษาในร่ายสุภาสิตพระร่วง ผู้วิจัยมีความคิดเดียวกับนักวิชาการทางวรรณคดีทั้งหลายว่า ร่ายสุภาสิตพระร่วงน่าจะมาจากสุภาสิตไทยหรือบางส่วนมาจากพระบรมราโชวาทของพระมหากษัตริย์สมัยโบราณที่จดจำกันมาช้านานแล้ว กวีในสมัยต่อมาได้นำมาร้อยกรองเป็นคำประพันธ์ขึ้น โดยสังเกตจากถ้อยคำสำนวนในงานประพันธ์เรื่องนี้ที่เป็นคำไทยสมัยโบราณ และมีความคล้ายคลึงกับศิลาจารึกหลักที่ ๑

๒.๒.๕.๔.๒ ที่มาของต้นฉบับจารึกวัดพระเชตุพนฯ ร่ายสุภาสิตพระร่วงฉบับนี้ นับได้ว่าเป็นฉบับที่แพร่หลายและว่ามีความสมบูรณ์มากที่สุด มีนักวิชาการสนใจศึกษาที่มาของต้นฉบับจารึกวัดพระเชตุพนฯ หลายท่าน เช่น นิยะดา เหล่าสุนทร สันนิษฐานว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงแต่งร่ายสุภาสิตพระร่วงโดยยึดเนื้อความโคลงประดิษฐ์พระร่วง ซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ สุริยา รัตนกุล สันนิษฐานว่า ร่ายสุภาสิตพระร่วงฉบับจารึกวัดพระเชตุพนฯ น่าจะมาจากการรวบรวมร่ายสุภาสิตพระร่วงหลายๆ ฉบับมาเรียบเรียงขึ้นใหม่

เมื่อได้พิจารณาร่ายสุภาสิตพระร่วงฉบับจารึกวัดพระเชตุพนฯ และฉบับอื่นๆ ผู้วิจัยพบว่ามีเนื้อความคล้ายๆ กันทั้งสิ้น จึงเป็นไปได้ว่าสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส จะทรงเก็บรวบรวมร่ายสุภาสิตพระร่วงสำนวนต่างๆ ที่มีมาก่อนนำมาเรียบเรียงใหม่ ซึ่งก็คือร่ายสุภาสิตพระร่วงฉบับจารึกวัดพระเชตุพนฯ นั่นเอง

๒.๒.๕.๕ ลักษณะคำประพันธ์

สุภาสิตพระร่วงประกอบด้วยคำประพันธ์ ๒ ชนิดคือ

(๑) ร่ายสุภาพ อธิบายจุดมุ่งหมายในการแต่ง และเนื้อหาคำสอนทั้งหมด ตัวอย่างเช่น

อย่าเคลื่อนคลาดคลาถ้อย

เมื่อน้อยให้เรียนวิชา

ให้หาสินเมื่อใหญ่

อย่าใฝ่เอาทรัพย์ท่าน

(ร่ายสุภาสิตพระร่วงในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๖๖๔)

(๒) โคลงกระทู้ จำนวน ๑ บท ปรากฏอยู่ท้ายเรื่อง อธิบายรายข้างต้นว่าเป็นคำสั่งสอนของพระร่วง

๒.๒.๕.๖ เนื้อเรื่อง แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ

(๑) ส่วนนำเรื่อง แต่งเป็นร่ายสุภาพ กล่าวถึงสาเหตุการแต่งว่าพระร่วงเห็นถึงความสำคัญที่จะต้องสั่งสอนประชาชน

(๒) ตัวเรื่อง เป็นเนื้อเรื่องคำสั่งสอนประชาชนทั่วๆ ไปในด้านความประพฤติต่อตนเอง ต่อผู้อื่นในเรื่อง การทำงาน การครองเรือน การเล่าเรียนศึกษา การปฏิบัติต่อผู้ที่อยู่สูงกว่า ตัวอย่างเช่น

อาสาเจ้าจนตัวตาย

อาสานายจงพองแรง

(ร่ายสุภาสิตพระร่วงในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๖๖๙)

(๓) ส่วนท้ายเรื่อง เป็นที่มาของคำสั่งสอนทั้งหมดว่าเป็นถ้อยคำของพระร่วงเจ้า ดังข้อความว่า

บัณ เจิดจำแนกแจ่ง

พิสดาร ความเอย

จิต ยุบลบรรหาร

เหตุไว้

พระ ปิ่นนัคราสถาน

อุดรสุข ไทยนา

ร่วง ราชนาามนี้ได้

กล่าวถ้อยคำสอน

(ร่ายสุภาสิตพระร่วงในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๖๖๙)

๒.๒.๖ โคลงโลกนิติ

โคลงโลกนิติเป็นสุภาสิตที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้จารึกไว้บริเวณผนังด้านนอกศาลาทิศพระมณฑปทั้ง ๔ หลัง ภายในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ปัจจุบันมีโคลงเหลืออยู่ ๓๐๒ บท เริ่มตั้งแต่โคลงบทที่ ๑-๑๔๓ โคลงบทที่ ๑๖๙ - ๓๖๐ โคลงบทที่ ๔๐๔ - ๔๓๓ มีโคลงขาดหายไป ๑๓๑ บท

๒.๒.๖.๑ ผู้แต่ง

โคลงโลกนิติเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ดังปรากฏหลักฐาน ในหนังสือประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ ซึ่งได้รวบรวมสรรพวิชาต่าง ๆ ที่จารึกไว้ในวัดพระเชตุพนฯ มารวบรวมจัดพิมพ์ ซึ่งก็รวมทั้งพิมพ์เรื่องโคลงโลกนิติด้วย ในตอนก่อนเริ่มเรื่องได้ระบุชื่อผู้แต่งไว้ดังนี้

วัน ๕+^๓ คำ จุลศักราช ๑๑๙๖ ปีมะเมีย นกสัตว์จ้อศกพระเจ้า
 ฌ้านองยาเธอ กรมขุนเดชาดิศร ทรงชำระโคลงสุภาสิตที่ชำนิ
 วิปลาศให้ถูกต้องตามบาฬี และโบราณคดีอันสมควร ข้าพระพุทธ
 เจ้าขุนสุวรรณอักษรจากฤก พระศรีภุริ ปรีชาธิราชเสนาบดีศรี
 สาลักษณ์ สอบทานถูกถ้วน ตามสำนวน ๓ ครั้ง ของพระราชทาน
 ทูลเกล้า

(นิยะดา เหล่าสุนทร, ๒๕๓๗ : ๕๐)

จากข้อความที่ยกมาข้างต้นยืนยันได้ว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศรเป็นผู้ชำระตรวจสอบและแก้ไขโคลงสุภาษิตโลกนิติที่มีผู้แต่งมาแต่เดิมให้ถูกต้องตรงกับเนื้อหาในฉบับภาษาบาลีและเอกสารโบราณ ตลอดจนได้คัดโคลงที่ซ้ำซ้อนออก นอกเหนือจากนั้นคำว่าชำระยังมีความหมายกว้างออกไปอีก กรณีที่ข้อความของเดิมขาดหายไปเป็นบางส่วน ผู้ชำระอาจเพิ่มเติมหรือแต่งซ่อมขึ้นให้ครบถ้วนด้วย หรือหากข้อความของเดิมไม่ถูกต้องหรือไม่ไพเราะ ผู้ชำระอาจปรับแก้ไขให้ถูกต้องหรือแต่งใหม่ให้ประณีตและไพเราะเพิ่มมากขึ้น เพื่อจะทำให้โคลงโลกนิติมีความสมบูรณ์ขึ้น

๒.๒.๖.๒ สาเหตุการแต่ง

สาเหตุการแต่งโคลงโลกนิติฉบับจารึกวัดพระเชตุพนฯ ก็เนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการให้ปรับปรุงแก้ไขโคลงโลกนิติจำนวนเท่าที่มีอยู่แต่เดิมให้ดียิ่งขึ้น เพื่อนำมาจารึกไว้ ณ วัดพระเชตุพนฯ ในคราวที่มีการปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ เพื่อจะได้ให้ประชาชนผู้สนใจได้ศึกษาเล่าเรียนได้ด้วยตนเอง

๒.๒.๖.๓ จุดมุ่งหมายในการแต่ง

จุดมุ่งหมายในการแต่งโคลงโลกนิติมีกล่าวไว้ในโคลงสี่สุภาพในตอนต้นเรื่องว่า หวังที่จะให้สุภาษิตเรื่องนี้เป็นเครื่องสั่งสอนประชาชนทั่วไป ดังความว่า

อัญชยมบรมนเรศวรเรื่อง	รามวงศ์
พระผ่านแผ่นไม้ทอง	สี่บให้
แสงยิงสิ่งสดับองค์	โหวาท
หวังประชาชนให้	อ่านแจ้งคำโคลง
ครรรโลงโลกนิตินี้	นมนาน
มีแต่โบราณกาล	เก่าพร้อม
เป็นสุภาษิตสาร	สอนจิตร
กลดั่งสร้อยสอดคล้อง	เวียไว้ในกรรณ

(โคลงโลกนิติในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๖๘๓)

๒.๒.๖.๕ ที่มาของเรื่อง

โคลงโลกนิติฉบับจารึกวัดพระเชตุพนฯ ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ได้เกริ่นถึงที่มาของเรื่องนี้ไว้ในตอนต้นเรื่องว่า โคลงเรื่องนี้มีที่มาแต่โบราณ ดังความว่า

ครรรโลกโลกินิตินี้
มีแต่โบราณกาล

นมนาน

เก่าพร้อม

(โคลงโลกนิติในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๖๘๓)

จากนั้นในปีพ.ศ. ๒๔๖๐ หอสมุดวชิรญาณได้รวบรวมโคลงโลกนิติภาษาไทย และได้พยายามค้นคว้าหาคาถาจากคัมภีร์โลกนิติภาษาบาลี (หรือที่เรียกว่าคัมภีร์โลกนิติปกรณ์มากำกับไว้คู่กับโคลงโลกนิติฉบับภาษาไทย แต่ไม่ครบทุกบท เพราะคัมภีร์โลกนิติภาษาบาลีมีจำนวนคาถาเพียง ๑๕๘ บท ส่วนโคลงโลกนิติภาษาไทยมีจำนวนกว่า ๔๐๐ บท ดังนั้นโคลงโลกนิติน่าจะมาจากที่อื่นอีก แต่ในอดีตที่ผ่านมา ๒๐๐ ปี ยังไม่มีใครให้ความสนใจศึกษาถึงที่มาของโคลงโลกนิตอย่างจริงจังนัก นักวิชาการทางวรรณคดีมักจะสนใจศึกษาด้านเนื้อหามากกว่าด้านอื่นๆ ของเรื่อง จนกระทั่งในปีพ.ศ.๒๕๓๗ นิยะดา เหล่าสุนทร ได้ศึกษาที่มาของโคลงโลกนิตอย่างละเอียดอีกครั้ง และพบว่าโคลงโลกนิตนอกจากจะมีที่มาจากคัมภีร์โลกนิติภาษาบาลี (โลกนิติปกรณ์) แล้ว ก็ยังมีที่มาจากคัมภีร์อื่นๆ อีก ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็นกลุ่มได้ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ โคลงโลกนิตมาจากคัมภีร์ภาษาบาลี (คัมภีร์โลกนิติปกรณ์) คัมภีร์ราชนิตี คัมภีร์ธรรมนิตี พระสุตตันตปิฎก พระธรรมบท รวมทั้งชาดกบางเรื่อง ซึ่งผู้วิจัยขอยกตัวอย่างมาเปรียบเทียบให้เห็นสัก ๒ แห่งที่มาดังนี้

แม้บุญยังอย่าได้
อย่าตื่นตีตนตาย
ลูกพร้าวยู้งถึงปลาย
ใครพร้าวน้ำตักให้

ชวนชวาย

ก่อนไข้

สูงสุด ยอดนา

หากรู้ตนเอง

(โคลงโลกนิติในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๗๑๐)

ราชินิติ บทที่ ๑๒๖

คนมีบุญไม่ต้องขวนขวายก็บรรลुประโยชน์ที่ต้องการได้สม
ใจตามครวญนั้นๆ เหมือนงูเหลือมนอนอยู่กับที่ก็มีอาหารมาให้ถึง
ปาก ฉะนั้น

(นิยะดา เหล่าสุนทร, ๒๕๓๗ : ๑๕๑)

โคลงโลกนิติ บทที่ ๓๙

ห้ามเพลึงไว้อย่าให้	มีควัน
ห้ามสุริยแสงจันทร์	ส่องไข
ห้ามอายุให้หัน	คืนเล่า
ห้ามตั้งนี้ไว้ได้	จึงห้ามนินทา

(โคลงโลกนิติในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๖๘๒)

ธรรมบท (โกธวรรค)

การนินทาหรือการสรรเสริญนี้มีมาแต่โบราณ มิใช่เพียงวันนี้
คนยอมนินทาแม้ผู้นั่งนิ่ง แม้ผู้พูดมากพอประมาณ ผู้ไม่ถูกนินทาไม่
มีในโลก

(นิยะดา เหล่าสุนทร, ๒๕๓๗ : ๑๕๓)

กลุ่มที่ ๒ โคลงโลกนิติมีที่มาจากคัมภีร์ภาษาสันสกฤต ได้แก่ คัมภีร์จกณกยศตกะ คัมภีร์วยาการ-
ศตกะ หิโตปเทศ ฯลฯ

โคลงโลกนิติ

ไม้ค้อมมีลูกน้อง	นวยงาม
คือบัณฑิตสอนตาม	ง่ายแท้
ไม้ฝุคือคนทราม	สอนยาก
ดัดก็หักแหลกแล้ว	หอนถ้ำโดยตาม

(โคลงโลกนิติในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๖๕๖)

วยาการศตกะ

ต้นไม้ที่มีดอก กิ่งยอมโน้มกิ่งลง คนมีความรู้มากยอมถ่อม
ต้นไม้ที่แห้งแล้วตัดเข้าก็หัก คนที่โง่ก็ไม่ยอมอ่อนน้อม

(นิยะดา เหล่าสุนทร, ๒๕๓๗ : ๖๖)

โคลงโลกนิติ บทที่ ๑๒

กบเกิดในสระได้	บัวบาน
ฤาษณ์รู้อุรคมาลย์	หนึ่งน้อย
ภุมราอยู่ไกลสถาน	นับโยชน์ ก็ดี
บินโบกมาค้อยค้อย	เกลือกเกล้าเสาวคนธ์

(โคลงโลกนิติ ในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๖๕๕)

หิโตปเทศ บทที่ ๒๐๐

แมลงผึ้ง (รู้ว่าบัวมีคุณ) ลู้ออกจากป่ามาหาดอกบัว แต่ชาติ
กบอยู่ติดกับกอบัวบ่หอนเข้าหาดอกบัวเลย

(นิยะดา เหล่าสุนทร, ๒๕๓๗ : ๖๕)

กลุ่มที่ ๓ โคลงโลกนิติมีที่มาจากนิทานไทยแต่โบราณ ที่มาในกลุ่มนี้พบไม่มากนัก ตัวอย่างเช่น

โคลงโลกนิติ บทที่ ๘๐

ทำคุณท่านห่อนรู้	คุณสนอง
ท่านบ่แทนคุณปอง	โทษให้
กลกาเต็มยุงทอง	ลายเลิศ
ยุงเอาหมึกม่อไล่	ลูบสิ้นสรรพางค์

(โคลงโลกนิติประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๖๘๘)

นิทานไทยแต่โบราณ (เนื้อเรื่องย่อ)

กาและนกยูงสัญญาว่าจะระบายสีให้แก่กัน นกยูงหลังจากที่
กาได้ระบายสีให้อย่างงดงามแล้ว กลับผิดสัญญาเอาหมึกชะโลม
ให้กา กาจึงมีสีดำจนตราบทุกวันนี้

(นิยะดา เหล่าสุนทร, ๒๕๓๗ : ๑๕๖)

นอกจากที่มาของโคลงโลกนิติ ๓ กลุ่มนี้แล้ว นิยะดา เหล่าสุนทร ยังได้กล่าวถึงโคลงโลกนิติที่เหลือ
อยู่ไม่ต่ำกว่า ๕๐ บท ที่ยังไม่สามารถหาคำตอบได้ว่าโคลงโลกนิติเหล่านี้มีที่มาจากที่ใด จึงยังต้องมีการ
ศึกษาค้นคว้ากันต่อไป

๒.๒.๖.๕ ลักษณะคำประพันธ์

โคลงโลกนิติแต่งด้วยคำประพันธ์เพียงชนิดเดียวคือ

โคลงสี่สุภาพ จำนวน ๔๓๔ บท โดยแบ่งเป็นส่วนนำเรื่องจำนวน ๒ บท บอจุดมุ่งหมาย
การแต่งและที่มาของเรื่อง

โคลงนับตั้งแต่บทที่ ๓ ไปจนจบเรื่อง จำนวน ๔๓๓ บท เป็นส่วนเนื้อหาของเรื่อง ซึ่งสั่งสอน
ประชาชนในเรื่อง

ได้เห็นนักปราชญ์ใช้
อยู่ร่วมเรือนหายทุกข์
ผู้พาลสั่งสอนปลุก
ยกเยี่ยงนกแขกเต้า

เป็นสุข
คำเข้า
ใจตั้ง พาลนา
ตกต้องมือโจร

(โคลงโลกนิติในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๖๘๖)

๒.๒.๖.๖ เนื้อเรื่อง

โคลงโลกนิติแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

- (๑) ส่วนนำเรื่อง โคลงโลกนิติขึ้นต้นด้วยการบอกจุดมุ่งหมายและที่มาของเรื่อง
- (๒) ตัวเรื่อง ตัวเรื่องเป็นคำสั่งสอนการดำเนินชีวิตของประชาชนทุกชนชั้นในสังคม และในเรื่องการประพฤติปฏิบัติต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ตัวอย่างเช่น การสอนให้รู้จักวางตนต่อบุคคลชนิดต่างๆ ดังความว่า

ผจญคนมักโกรธด้วย	ไมตรี
ผจญหมู่ทรชนดี	ต่อตั้ง
ผจญคนจิตริโลภมี	ทรัพย์เพื่อ แผนา
ผจญอัสติยให้ยั้ง	หยุดด้วยสัตยา

(โคลงโลกนิติในประชุมจารึกฯ, ๒๕๑๐ : ๗๐๓)

การศึกษาประวัติวรรณกรรมวัดพระเชตุพนฯ ทั้ง ๙ เรื่องนั้น ทำให้ทราบถึงประวัติที่น่าสนใจเกี่ยวกับกวีผู้แต่ง สาเหตุการแต่ง จุดมุ่งหมายในการแต่ง ที่มาของเรื่อง ลักษณะคำประพันธ์ และเนื้อเรื่องของวรรณกรรมแต่ละเรื่อง เพื่อให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจวรรณกรรมแต่ละเรื่องเป็นพื้นฐานก่อนจะศึกษาแนวคิดทางจริยปฏิบัติในวรรณกรรมแต่ละเรื่องต่อไป